

ОДЕСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМ. І. І. МЕЧНИКОВА

На правах рукопису

БОНДАРЬ Олександр Миколайович

**УКРАЇНІЗАЦІЯ
ТА НАЦІОНАЛЬНІ ФОРМУВАННЯ
У ВІЙСЬКАХ УВО у 1922—1935 роках**

07.00.01—ІСТОРІЯ УКРАЇНИ

**АВТОРЕФЕРАТ
ДИСЕРТАЦІЇ НА ЗДОБУТТЯ НАУКОВОГО СТУПЕНЯ
КАНДИДАТА ІСТОРИЧНИХ НАУК**

99(449)

ЛНБ України ім.В.Стефаника

00760794 (X)

На правах рукопису

БОНДАРЬ Олександр Миколайович

УКРАЇНІЗАЦІЯ ТА НАЦІОНАЛЬНІ ФОРМУВАННЯ
У ВІЙСЬКАХ УВО У 1922-1935 РОКАХ

07.00.01 - Історія України

А в т о р е ф е р а т

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата історичних наук

О д е с а

1934
ІНБ ім. В. Стефаніка
АН України

AB 36.708

Дисертація є рукопис

Робота виконана в Одеському державному університеті ім. І.І.Мечникова на кафедрі історії України

Наукові керівники - кандидат історичних наук, доцент

БАЧЕНСЬКИЙ Анатолій Дмитрович

кандидат історичних наук, доцент

ВАЩЕНКО Віктор Петрович

Офіційні опоненти

- доктор історичних наук, професор
КУЛЬЧИЦЬКИЙ Станіслав Владиславович
- кандидат історичних наук
ТРОНЬКО Сергій Петрович

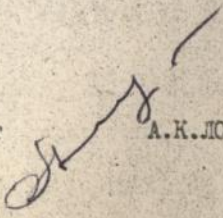
Провідна організація - Одеський політехнічний університет

Захист відбудеться " 11 " лютого 1997 р. о 14.00 год.
на засіданні спеціалізованої вченої ради К 05.01.13 для захисту дисертацій в Одеському державному університеті ім. І.І.Мечникова за адресою: 270001, Одеса, вул. Щепкіна, 12.

З дисертацією можна ознайомитися в науковій бібліотеці Одеського державного університету ім. І.І.Мечникова (вул.Преображенська, 24).

Автореферат розісланий " 8 " січня 1997 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради
кандидат історичних наук, доцент

 А.К.ЛОЗОВСЬКИЙ

Актуальність теми дослідження. В умовах розбудови незалежної Української держави увагу дослідників привертають питання про становище України у складі СРСР, розмежування повноважень між республіканськими і союзними органами влади і управління та інші, пов'язані з розвитком проблеми суверенітету нашої держави. Розглядаючи цю проблему, дуже важливо дослідити питання національної політики СРСР в Україні у 20-30-і роки і, зокрема, особливості проведення національної політики у багатонаціональних військових колективах Українського військового округу у 1922-1935 роках. Глибокого вивчення вимагають питання про сукупність політичних, економічних, організаційних і власне військових заходів, спрямованих на здійснення українізації у військах, формування національних частин і з'єднань, національно-культурної роботи з військовослужбовцями різних національностей, що мало привести до утворення міцних Збройних Сил багатонаціонального складу. За задумом керівництва партії більшовиків, вони повинні були стати важливим знаряддям зміцнення єдиного неподільного Союзу РСР. Ці питання досі не знайшли глибокого вивчення та висвітлення у наукових працях з історії України. Це зумовило актуальність теми.

Сьогодні важливо розглянути та проаналізувати складні процеси проведення національної політики СРСР у військах Українського військового округу, а також основні напрямки роботи керівництва СРСР, УРСР та командного складу Червоної Армії і УВО для вирішення цих завдань. На основі використання нових джерел потрібно розкрити велике значення досвіду перетворень, що мали місце в Україні у військах округу в 20-30-і роки.

Практично всі дослідження в галузі національної політики, що були видані в Радянському Союзі, мають характер захвалювання діяльності В.І.Леніна, Й.В.Сталіна і КПРС щодо проведення заходів націо-

нальної політики в СРСР, або просто хронологічного викладу основних подій в житті держави, які розглядалися з позиції офіційних поглядів керуючої партії. Крім того, мало місце багато фальсифікації з історії національної політики СРСР в Україні і особливо у військах, розташованих на її території. У таких дослідженнях часто залишались осторонь багатогранні зусилля у цьому напрямку частини представників українських владних структур як республіканських, місцевих, так і військового командування УВО.

Досвід національної політики СРСР в Україні того періоду актуальний для сьогоденного етапу перетворень, що відбуваються у Збройних Силах України. При розбудові незалежної держави України мають місце складні процеси і в області проведення сучасної національної політики. У Збройних Силах України, що складаються з представників багатьох національностей, по-різному сприймаються питання про розподіл Чорноморського флоту, проведення заходів українізації військ, ставлення до колишніх союзників і противників. Це ускладнюється дуже слабкими знаннями рідної мови українцями, представниками східних та південних регіонів України. Врахування досвіду роботи з національними меншинами в УВО, в роки його існування, і процесу українізації військ того часу може позитивно вплинути на розробку практичних рекомендацій по вихованню патріотичної і національної свідомості у військових колективах.

Стан наукової розробленості проблеми. Проблеми національної політики СРСР у військах, розташованих в Україні, раніше взагалі не розглядалися. Лише окремі аспекти цієї проблематики досліджувалися у середині 20-х років. Це був період проведення військової реформи, який проходив у часи, коли в Україні проводилися заходи українізації. Одним з елементів військової реформи було утворення національних військових формувань та національно-культурне обслуговування військо-

всодубовців різних національностей. На сторінках партійних, радянських і військових газет та журналів були опубліковані виступи з цих питань військово-політичних діячів, які входили до складу керівництва округу, насамперед М.Фрунзе і І.Якіра. В них публікаціях обґрунтовувалися, конкретизувалися офіційні настанови з найбільш важливих питань розробки концепції українізації військ, створення національних військових формувань, роботи з національними меншинами, ліквідації неписьменності та інші. При цьому відзначалися недоліки, ставилися завдання на майбутнє.

Окремі питання національної політики СРСР в Україні досліджувалися в роботах з історії Червоної Армії. Значну роботу у дослідженні формувань національних частин в царській Росії і Червоній Армії провів М.Захаров¹, також слід відзначити праці М.Римшана і К.Алексинського². Ці дослідження було проведено в середині 20-х років, але вони переважно розглядали досвід національних військових формувань в СРСР, висвітлюючи цей процес в Україні побіжно. Після згортання заходів щодо українізації та відмови від створення національних військових формувань, з середини 30-х років вивчення цього питання не проводилося до середини 50-х років. У радянській історіографії 50-х - початку 80-х рр. вийшли фундаментальні дослідження розвитку радянських Збройних Сил. Серед них були й праці, в яких розглядалися питання військового будівництва в Україні в 20-30-і роки. З них можна виділити дослідження І.Берхіна³. Однак в ньому

¹ Див.: Захаров М. Национальное строительство в Красной Армии. - М.-Л.: Госиздат, 1927. - 168 с.

² Див.: Римшан М., Алексинский К. Национальные формирования в буржуазных государствах и СССР. - М., 1928. - 27 с.

³ Див.: Берхин И. Военная реформа в СССР (1924-1925). - М.: Воениздат, 1958. - 374 с.

наголос робився лише на окремі положення військової реформи 20-х років. Значне дослідження радянських національних формувань здійснив М.Макаров⁴. Але недоліком цього та всіх інших досліджень 80-х - першої половини 90-х років є те, що в них некритично висвітлювалась діяльність Комуністичної партії у питанні створення і розформування національних з'єднань, вони були в значній мірі ідеологізовані, а також в них був відсутній аналіз справжніх причин відмови від національного військового будівництва у республіках СРСР. Лише в кінці 80-х - на початку 90-х років, тобто у час демократичних змін у суспільстві, в Україні з'явилися глибокі та всебічні дослідження становища в Україні в 20-30-і роки, причин проведення, засобів здійснення політики українізації. В роботах С.Кульчицького⁵ та Ю.Шевченка⁶ розглядається роль і діяльність частини політичного і керівного керівництва України, їх прагнення незалежності України від Москви, хоча б у деяких питаннях. Розглядається роль Й.Сталіна у припиненні українізації, організації голодомору, розоренні і занепаді українського селянства та деякі інші факти. Глибоко розкривається причини здійснення, етапи проведення, коло прибічників і противників українізації у державі, досягнення і прорахунки українізації

⁴ Див.: Макаров Н. Строительство многонациональных Вооруженных Сил СССР в 1920-1939 годах // Военно-исторический журнал. - 1982. - № 10. - С. 39-43.

⁵ Див.: Кульчицький С. Ціна "великого перелому". - К.: Україна, 1991. - 431 с.

⁶ Див.: Шаповал М. Україна 20-80-х років. Сторінки неписаної історії. - К.: Наукова думка, 1993. - 350 с.

в дослідженнях Я. Дашкевича ⁷. В. Чехович ⁸ розглядаючи державно-правові питання українізації в 20-30-х роках, частково зупиняється й на окремих питаннях її проведення у військах на території України. Для висвітлення питання про національну політику керівництва СРСР і міжнаціональні відносини в частинах УВО цінними є багато положень в роботах О. Зайцева ⁹, В. Лозинського ¹⁰ та інших.

В деяких роботах розглядаються широкі зв'язки населення України з військовими частинами. Особливо докладне дослідження у цьому питанні здійснив В. Волковинський ¹¹. Але в його праці не розкрито ставлення військовослужбовців до соціальних процесів в Україні, особливо в період насильницької колективізації.

Питання національної політики держави в армії, в деякій мірі,

⁷ Див.: Дашкевич Я. Українізація: причини і наслідки // Слово і час. - 1990. - № 8. - С. 55-64.

⁸ Див.: Чехович В. Державно-правові питання українізації в 20-х роках // Минуле України: відновлені сторінки. - К.: Наукова думка, 1991. - С. 96-121.

⁹ Див.: Зайцев О. Міжвоєнний період (1921-1939) // Історія України (керівник авторського колективу Зайцев Ю.) - Львів: Світ, 1996. - С. 252-271.

¹⁰ Див.: Лозинський В. Політика українізації в 20-30- роках: історія, проблеми, уроки // Український історичний журнал. - 1989. - № 3. - С. 46-55.

¹¹ Див.: Волковинський В. Армія і народ 20-30 роки. - К.: Либідь, 1990. - 127 с.

відображені в дисертаціях Г.Волкова¹² і Д.Пихи¹³. Однак в них значно перебільшується роль КПРС. В дисертації С.Голованя¹⁴ серед інших питань розглядаються деякі проблеми, пов'язані з початком військової реформи, і перші кроки проведення українізації у військах.

Читання історії українських військових формувань у першій світовій війні і в роки громадянської війни відображені в Історії Українського війська, що вперше побачила світ у Львові в 1935-1936 роках і перевиданій лише в 1992 році. Але в цій фундаментальній праці виклад завершується громадянською війною і не розкриті питання про місце українців в Червоній Армії. В останні роки дослідницький матеріал щодо національних меншин і українізації викладається на сторінках "Українського історичного журналу" в статтях В.Волковинського, В.Даниленка, Б.Чирко, а також в журналах "Сторінки історії", "Сучасність", "Розсудова держава", "Слово і час", "Україна", "Політика і час".

Необхідно відзначити праці дослідників з діаспори, на роботи яких спирається автор у своїй дисертації. Серед них виділяються пра-

¹² Див.: Волков Г. Деятельность Коммунистической партии по укреплению единства армии и народа 1921-1928 гг. (на материалах Украины). Дисс... канд. ист. наук. - Киев, 1980.

¹³ Див.: Пиха Д. Борьба Коммунистической партии за укрепление Советских Вооруженных Сил в 1924-1928 годах (на материалах УВО и партийных организаций Украины). Дисс... канд. ист. наук. - Киев, 1964.

¹⁴ Див.: Головань С. Военная реформа на Украине. 1924-1925. Дисс... канд. ист. наук. - Одесса, 1993.

ці О.Субтельного ¹⁵, М.Прокопа ¹⁶, Р.Конквеста ¹⁷, Р.Паклена ¹⁸ та інші. І хоча в деяких із них інколи містяться дані, які дещо відрізняються від даних архівів СРСР і України, в цілому вони є об'єктивними. В деяких дослідженнях, проведених на Заході, розглядаються проблеми, які для радянських дослідників після 30-х років були зовсім заборонені. Наприклад, робота І.Маккіхена і Р.Кембелла "Международные конфликты в Советской Армии" ¹⁹.

Значний матеріал про Український військовий округ та його місце в суспільному житті України подано в книзі, присвяченій історії Київського військового округу ²⁰. Але автори колективної монографії не розкрили справжнього соціально-політичного становища в армії того часу.

Мета і завдання дослідження. Головна мета дослідження полягає в узагальненні досвіду діяльності партійних, державних органів і військового командування по проведенню заходів українізації, праці з національними меншинами, створення міцних військових багатонаціональних колективів у військах УВО в роки його існування. У відповідності з поставленою метою в роботі визначені наступні основні завдання:

¹⁵ Див.: Субтельний О. Україна. Історія. - К.: Либідь, 1992. - 510 с.

¹⁶ Див.: Прокоп М. Україна і українська політика Москви. - Сучасність, 1981. - 36 с.

¹⁷ Див.: Конквест Р. Жива скорботи. - К., 1993. - 384 с.

¹⁸ Див.: Паклен Р. Біла книга. - Український політик, 1989. - 207 с.

¹⁹ Див.: Маккіхен І., Кембелл Р. Международные конфликты в Советской Армии // Социологические исследования. - 1992. - № 4. - С. 17-24.

²⁰ Див.: Креснознаменний Київський. - К.: Издательство политической литературы, 1989. - 413 с.

- розкрити умови створення і існування на території України найбільш безздатного військового округу Червоної Армії;
- проаналізувати досвід практичної роботи по створення національних з'єднань, частин і підрозділів;
- узагальнити велику роботу, проведenu по українізації військових частин, військово-навчальних закладів, показати здобутки і прорахунки у цій справі та роль командного і політичного складу;
- висвітлити національно-культурну роботу серед національних меншин і стан міжнаціональних відносин в УВО.

Джерельна база дослідження. Основним джерелом для написання дисертації послужили, насамперед, архівні матеріали - документи Центрального державного архіву вищих органів влади України (ЦДАВО України), Центрального державного архіву громадських об'єднань України (ЦДАГО України), Державного архіву Одеської області (ДАОО), Російського державного військового архіву (РДВА). Цікаві відомості з питань, які розглядаються в дисертації, є в рукописних відділах центральних наукових бібліотек Києва, Москви, Санкт-Петербурга. Важливими документами є директиви ЦК ВКП(б), ЦК КП(б)У; накази і директиви Реввійськради, Наркомату оборони; директиви і зведення Головного політичного управління Червоної Армії; накази командуючого УВО і політичних відділів з'єднань і частин; зведення особливих відділів округу, корпусів, дивізій; накази по частинах. У цих документах викладалися і обґрунтовувалися офіційні погляди на шляхи проведення національної політики держави у військах, подавалися узагальнені статистичні дані.

Значним джерелом для проведення дослідження стала військова преса того часу. У газетах і журналах "Красная Звезда", "Червона Армія", "Политработник", "Спутник политработника", "Красная зета", "Воєнний вестник" протягом усього часу існування округу, висвітлювали

хід українізації, робота з національними меншинами, шефські зв'язки.

В дисертації також використано нові джерела, які до цього часу не було введено в науковий обіг.

Однак, незважаючи на наявність певної кількості документальних та літературних джерел, спеціально і комплексно тема до теперішнього часу не досліджена.

Методологічною основою дослідження є принципи наукової об'єктивності, формулювання висновків лише на базі аналізу всієї сукупності достовірних фактів, зважене ставлення до історіографічного доробку з історії періоду і проблеми, яка вивчається.

Об'єктом дослідження є партійні, державні органи влади, військове командування і політичні органи РСЧА і УВО, які впливали на процес проведення українізації військ, національно-культурну роботу з національними меншинами і створення національних військових формувань, а також військові частини де проводилися ці заходи.

Хронологічні рамки дослідження обмежуються періодом існування УВО, тобто 1922 - 1935 роками.

Наукова новизна праці полягає у спробі аналізу заходів щодо проведення національної політики у військах. Вперше досліджуються різноманітні напрямки роботи по створенню в Україні національних військових формувань, хоча і в складі Червоної Армії.

Збройні Сили СРСР були елементом політичної системи держави, вони являли собою реальну силу, яка могла вплинути на хід політичної боротьби в державі і яка здатна була різко змінити процес розвитку СРСР у 20-30-і роки. Тому Збройні Сили знаходились під постійним контролем партійного керівництва. Особливо це видно на прикладі України тих років, де спочатку у військах активно проводилася політика українізації, а згодом, в період колективізації і особливо голодоморо-

ру, вона була не лише поступово припинена, але й заборонена.

Аналізуються міжнаціональні відносини у військових колективах УВО, загалом доброзичливі, хоча були й окремі прояви антисемітизму та антагонізму серед військовослужбовців різних національностей. Це в значній мірі закономірно і для багатонаціональних за складом Збройних Сил України.

Розглядаються причини і умови зростання диктату партії у військах округу, діяльність якої носила суперечливий характер. З одного боку, політика партії справді була спрямована на зміцнення боєготовності армії, створення здорових міжнаціональних відносин. У частинах багато робилось для культурного розвитку національних меншин, ліквідації неписьменності та зв'язків воїнів округу з народом України. З іншого боку, постійно проводилися чистки партійних рядів в армійських колективах, штучно утворювався і підтримувався високий відсоток вихідців з робітничого класу серед командного складу.

Практична значимість роботи полягає у тому, що проблема проведення українізації військ, культурно-виховна та ідеологічна робота в багатонаціональних колективах у військах УВО у 1922-1935 роках особливо актуальна сьогодні, коли формується національні Збройні Сили України. Тому на даному етапі поряд з пошуками нових форм слід висвітлювати і досвід тієї роботи, яка проводилась у військах УВО у 20-30х роках. Тут корисно врахувати як позитивний, так і негативний досвід проведення українізації і роботи з національними меншинами у військах.

Апробація дисертаційної роботи. Основні наслідки дослідження були викладені автором в статтях, а також у доповідях на наукових конференціях - Мажузовская научно-теоретическая конференция "Армия в современном обществе" (г. Одесса, 1990); Научно-практическая конференция "Классы и партии на этапе социалистической революции" и

громадянської війни" (г. Одеса, 1991); Научно-практическая конференция преподавателей социально-гуманитарных наук вузов Южного региона Украины "Великая Отечественная война - подвиг советского народа" (г. Одеса, 1995); методологічних семінарах викладачів Одеського інституту сухопутних військ у 1992, 1993, 1994, 1995 та 1996 роках.

Структура дослідження. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел і літератури та списку скорочень.

У вступі обґрунтовується актуальність теми дисертації, охарактеризовано стан наукової розробки проблеми, визначено хронологічні рамки та мету дослідження, проводиться оцінка найбільш важливих досліджень і визначено наукову новизну роботи та її значення для вивчення проблеми українізації у 20-30-і роки, зокрема в армії.

У першому розділі "Український військовий округ в суспільно-політичному житті України 20-30-х років" досліджується історія формування округу, його склад та місце, яке займав округ в суспільно-політичному житті України з початку 20-х до середини 30-х років.

У першому параграфі "Створення УВО, структура і кількісний склад" розкривається, як після закінчення громадянської війни проходило створення в Україні найбільш об'єднаного в СРСР військового округу. Як змінювався його кількісний склад, як проходила у військах округу військова реформа та здійснювалось переозброєння військ, як розвивалась мережа військово-навчальних закладів.

Другий параграф "Національний і соціальний склад військового округу" присвячений аналізу зміни національного і соціального складу військ УВО. Вивчення матеріалів і документів показало, що на соціальний і національний склад округу великий вплив мав соціальний і національний склад населення України, який також у цей період

знав деяких змін. Це було викликано індустріалізацією, колективізацією, поглядами політичного керівництва на роль і місце робітничого класу і селянства у державі, а також ставленням до освіти, національної політикою в Україні та еміграційними процесами. У параграфі показано, що на першому етапі існування округу після громадянської війни українці складали меншу частину особового складу. Після реформи 1924-1925 років їх кількість значно збільшилась. Національний склад у різних типах дивізій - кадрових, кавалерійських і територіальних дуже відрізнявся. Найбільш боздатними були кадрові дивізії, в яких був великий, штучно створений, відсоток неукраїнців. Одночасно територіальні дивізії майже повністю складалися із українців. Серед вищого командного складу округу українці складали лише 5-15%, а серед молодшого комскладу ця цифра доходила до 80%. Соціальний склад військ в цілому відображав соціальний склад населення України. Винятком були кадрові дивізії, командний склад та курсанти військових шкіл, де штучно підтримувався високий відсоток робітників, який постійно всі роки зростав. Крім цього, важливо звернути увагу на партійний склад УВО. Адже партія мала великий вплив на всі сторони життя і діяльності військ. Кількість членів партії серед вищого і середнього командного складу доходила майже до 100%, а серед молодшого - не менше 25%. В роботі наводяться докази, що для посилення партійного впливу в армії вважалося необхідним зростання партійних і комсомольських лав серед червоноармійської маси. Після реформування в середині 30-х років національних дивізій і військових шкіл в Україні не залишилося частин, де українці складали б більшість особового складу.

У третьому параграфі "Армія в суспільно-політичному житті України 20-30-х років" розглядається питання про місце і роль військ УВО в період соціально-політичних і економічних перетворень в Укра-

Іні після громадянської війни. Автором наводяться докази, що в 20-30-і роки армія користувалася великим авторитетом, підтримкою більшості населення. Їй приділялася велика увага з боку державного і партійного керівництва. Багато військовослужбовців було обрано депутатами Рад різних рівнів. Армія відіграла помітну роль у допомозі голодуючим, ліквідації неписьменності, допомагала на заводах, шахтах і селі. Існували також широкі шефські зв'язки підприємств, колгоспів, організацій над військовими частинами і школами. У роботі показані успіхи більшості кампаній по зміцненню Збройних Сил, зокрема таких, як "Тиждень добробуту червоноармійця", "Червона казарма" та інші. Далі констатується, що з початком розкуркулення на селі, коли знизилась врожайність і прийшов в Україну голод, партійне керівництво стало перед проблемою, як ізолювати селянство в червоноармійських шинелях від можливості бачити, що робиться на селі. З іншого боку, не можна було обійтись без допомоги армії як дармової робочої сили на селі. За ударну працю в колгоспах в 30-і роки в окрузі було нагороджено орденами II дивізій. Отже, армія не могла не бачити того, що коїлося на селі. За аналізом донесень політвідділів і особливих відділів у військах були численні виступи проти колективізації і розкуркулення. Наприклад, за доповіддю особливого відділу ДПУ в УВО за період з 1 по 25 березня 1930 року у листах червоноармійців колективізацію позитивно оцінювали 552 рази, негативно у 1425 випадках. Наводяться приклади, хоча і нечисленних випадків, коли збройні виступи селян проти голодомору підтримувалися територіальними частинами, та випадки відмови військ виступати проти повстанців. Армія пережила всі труднощі, які випали на долю українського народу. Кампанії по боротьбі з "фракціонерами", "націоналістами" в значній мірі торкалися й армії.

У другому розділі "Політика українізації" досліджується діяльність органів влади і військового командування та участь населення України і червоноармійців у проведенні політики українізації в Україні і у військах УВО в 20-30-і роки.

У першому параграфі "Політика українізації, етапи проведення" показані успіхи, досягнуті в Україні при проведенні політики "коренізації". Розглядається мета офіційно проголошеної політики українізації, дискусії з цього питання в партії, аналізуються рішення партійних форумів з національної політики СРСР в Україні. Показана різна роль вищого керівництва України у справі українізації С.Квірінга, Л.Кегановича, С.Косіоре, В.Чубаря, А.Шумського, В.Затонського, Скрипнича М., П.Постилева та інших. Наводяться докази, що процес українізації в середині 20-х років проводився в життя швидкими темпами. У роботі також показано, що українізація стала однією з перешкод на шляху встановлення диктаторської влади. Небажання більшості селян вступати до колгоспів викликало масові репресії в Україні. Почалися пошуки ворогів реальних і надуманих, з'явилися звинувачення в націоналізмі.

У другому параграфі "Шляхи проведення українізації у військах УВО" проводиться аналіз матеріалів і документів по етапах проведення українізації військ, розташованих в Україні. Наводяться докази, що населення України політику українізації у військах УВО зустріло як важливі заходи партії і держави для проведення національної політики, необхідної у справі створення державності України. Була проведена значна маса заходів по українізації чотирьох територіальних дивізій, двох військових шкіл і ряду підрозділів у різних військово-навчальних закладах. Робота військових комісаріатів була переведена на українську мову. У параграфі показані успіхи в роботі окремих

військових частин, військових шкіл, штабів по вивченню української мови, історії, культури та народних звичаїв України. Округ випускав газети українською мовою і видав українські бойові статuti, а також військові настанови. В частинах виходило багато українських ротних стінгазет, поквавили також роботу полкові та дивізійні багатотиражки. Листування між частинами і штабами здійснювалося українською мовою. Позитивним явищем був перехід на українську мову у проведеному політзанятті, клубної, бібліотечної, пропагандистської та агітаційної роботи.

Далі констатується, що основними перешкодами на шляху українізації були низька грамотність, слабка технічна і фінансова можливість проведення занять та інших заходів, нестача літератури і вчителів. Але головним було небажання основної частини командного і політичного складу, особливо старшої і вищої ланки, та частини червоноармійців-неукраїнців вивчати українську мову, що обґрунтовувалося їх тимчасовим перебуванням в Україні, а інколи було результатом великодержавницьких поглядів.

Третій розділ "Культурно-просвітна робота в УВО та міжнародні відносина у військах" присвячений історії створення національних військових формувань в Україні, національно-культурній роботі серед національних меншин та міжнародним відносинам у військових колективах округу.

У першому параграфі "Історія створення національних частин на Україні та їх завдання" розглядається процес створення українських військових формувань у царській Росії, Австро-Угорщині, військах Центральної Ради, Директорії та Українській Галицькій та Червоній Арміях. Дана оцінка факту створення у складі УВО, окрім українських національних військових частин і шкіл, значної кількості підрозділів у кільці взвод-рота-батальйон із росіян, німців, поляків, татар, мол-

даван, башкирів. Далі констатується, що вже на початку 30-х років ідея створення національних підрозділів з національних меншин вичерпала себе, тому що в тоталітарній державі і особливо в її армії сама ідея найменших проявів національної самостійності переслідувалася.

Другий параграф "Національно-культурна робота серед національних меншин в УВО" присвячений проблемам організації національно-культурної роботи як в національних підрозділах, так і в частинах, що склалися із червоноармійців різних національностей. Аналіз документів показує, що ця робота зустріла багато труднощів. В першу чергу постало питання, якою мовою вести роботу: російською, українською чи рідною, якою мовою здійснювати заходи по ліквідації неписьменності, коли букварі були тільки українські та російські. Розглядаються зв'язки, які існували між національними районами України і представниками національних меншин у військах. Культурним обслуговуванням частин займалися інтернаціональні та національні клуби, Будинки Червоної Армії. У національних підрозділах рідною мовою видавалися газети, оформлювалися наочна агітація і ленінські кутки, ставилися п'єси. Після завершення політики українізації в армії, припинилась і культурна робота з національними меншинами.

У третьому параграфі "Робота в військових частинах по забезпеченню національної злагоди" робляться висновки, що армія як організація багатонаціональний прийняла на себе і міжнаціональні проблеми, конфлікти, коріння яких були історичними. Особливо великий вплив на міжнаціональні відносини мала громадянська війна, великодержавний шовінізм білих військ, погроми німецьких колоній, терор у польських селах та особливо єврейські погроми. Далі констатується, що у військах УВО внаслідок великої пропагандистсько-виховної роботи відносини між військовослужбовцями різних національностей мали

в цілому здоровий характер.

В роботі доведено, що найбільш поширеним проявом національної ворожнечі був антисемітизм, коріння якого були в історії. Однак безпосередніми причинами проявів антисемітизму були: роздача землі євреям на селі, що викликало незадоволення селянської маси; розкуркулення та голодомор, які багато хто пов'язував із значним відсотком євреїв в керівництві армії, партії, уряду; небажання єврейської маси служити в строювих частинах. Практика того часу показала, що впровадженням суворих заходів, включаючи і карну відповідальність, командуванням вдалося добитися в значній мірі припинення конфліктів з військовослужбовцями єврейської національності. Антагонізм між українцями і росіянами проявлявся в поодиноких випадках як образа у звертанні або відмова частини росіян сприймати політику українізації в армії. Не було національної ворожнечі і між військовослужбовцями слов'янських народностей і мусульманами.

У висновках дисертації сформульовані основні підсумки, узагальнені результати роботи щодо українізації військ, організації так званих національних військових формувань, культурно-просвітньої роботи з національними меншинами. Особливостями цих процесів в Україні було те, що українізація чотирьох стрілецьких дивізій і двох військових шкіл проводилася на базі вже існуючих підрозділів, а не створювалися нові, як це було у більшості інших республік СРСР. Аналіз різних джерел показує, що, починаючи з середини 30-х років, погляди партійного керівництва на необхідність проведення національної роботи у військах значно змінилися. З'явилися гасла про інтернаціональність військових колективів, а тих, хто робив спроби захистити існування національно-військових формувань, звинувачували у націоналізмі.

На захист виносяться такі положення:

- Національний склад Українського військового округу, найбільш великого і боекватного у Червоній Армії, протягом 20-30-х років зазнав значних змін, викликаних реформов 1924-1925 рр., а пізніше переходом до кадрової армії. Національні військові формування в УВО не були підпорядковані уряду України і керувалися із Москви;

- В роки проведення насильницької колективізації, масового розкуркулення, голоду 1932-1933 рр., масових репресій так званих націоналістів, армія залишалася під повним контролем партійного керівництва, хоча в військах було багато таких, хто виступав против тих чи інших аспектів політики центральних партійних і радянських органів;

- Політика українізації, що проводилася у військах округу, була оприйнята населенням України, як дійсні заходи партії і держави по проведенню політичних дій в справі ствердження державності України. Насправді, політика українізації була тимчасовою тактичною поступкою керівництва РКП(б) силам національно-демократичного руху;

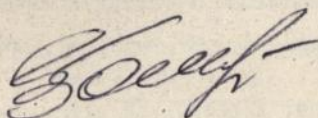
- В окрузі була створена велика кількість національних підрозділів із національних меншин - росіян, татар, молдаван, башкирів, німців, поляків, з якими проводилася велика робота по вивченню рідної мови, забезпеченню їх літературою на мовах національних меншин, культурному обслуговуванню рідних мов, підтримці зв'язків з національними районами;

- Основною перешкодою на шляху українізації у військах були великодержавний характер дій вищих органів влади і управління СРСР, досить низька грамотність червоноармійської маси, слабкі фінансові і технічні можливості її проведення та небажання значної частини командного і політичного складу, особливо вищого і старшого, вивчати українську мову і дійсно, а не на словах проводити заходи українізації у військах;

- В військах округу фактів міжнаціональної ворожнечі майже не було, за винятком проявів антисемітизму. Факти міжнаціональної ворожнечі фіксувалися і суворо переслідувалися.

Основний зміст і положення дисертації викладено у таких публікаціях автора:

1. О работе с национальными меньшинствами в частях Одесского гарнизона в середине 20-х годов // Сборник научных трудов Одесского ВАКУ. - Одесса, 1990. - С. II2-II4.
2. Из истории становления профсоюзного движения в Овидиопольском районе в 1920-1923 годах // Проблемы истории и археологии Нижнего Поднестровья. Тезисы докладов историко-краеведческой конференции. - Белгород-Днестровский, 1990. - Ч. I. - С. 28-30.
3. Шефские связи в частях Украинского военного округа в 20-30-е годы // Армия в современном обществе. Тезисы докладов на межвузовской научно-теоретической конференции. - Одесса, 1990. - С. 133-136.
4. Ликвидация неграмотности в войсках УВО в 20-е годы // Классы и партии на этапе социалистической революции и гражданской войны. Сборник материалов. - Одесса, 1991. - С. 48-250.
5. Украинский военный округ и украинизация // Защитник Родины. - 1991. - 7 февраля.
6. Национальные воинские формирования // Слава і Честь. - 1995. - 21, 24 січня.
7. Армія в українському суспільстві. Український військовий округ (1922-1935 рр.) // Слава і Честь. - 1995. - 16 лютого.

Bondar Alexander Nikolaevich. The Ukrainization and national forming in the Ukrainian military district troops in 1922-1935.

A thesis submitted of the candidate of history degree with the specialisation 07.00.01 Ukraine history, Odessa State University, Odessa, 1997.

This dissertation represent material which described place of Ukrainian military district in social-political life in Ukraine, the ways of carrying the Soviet Union national policy in the Ukrainian military district, the ukrainization of military units and schools, the creating national forming from representatives of national minority, the national-cultural work in multinational troops, the patronage relationship with Ukrainian people.

Бондарь Александр Николаевич. Украинизация и национальные формирования в войсках Украинского военного округа в 1922-1935 годах.

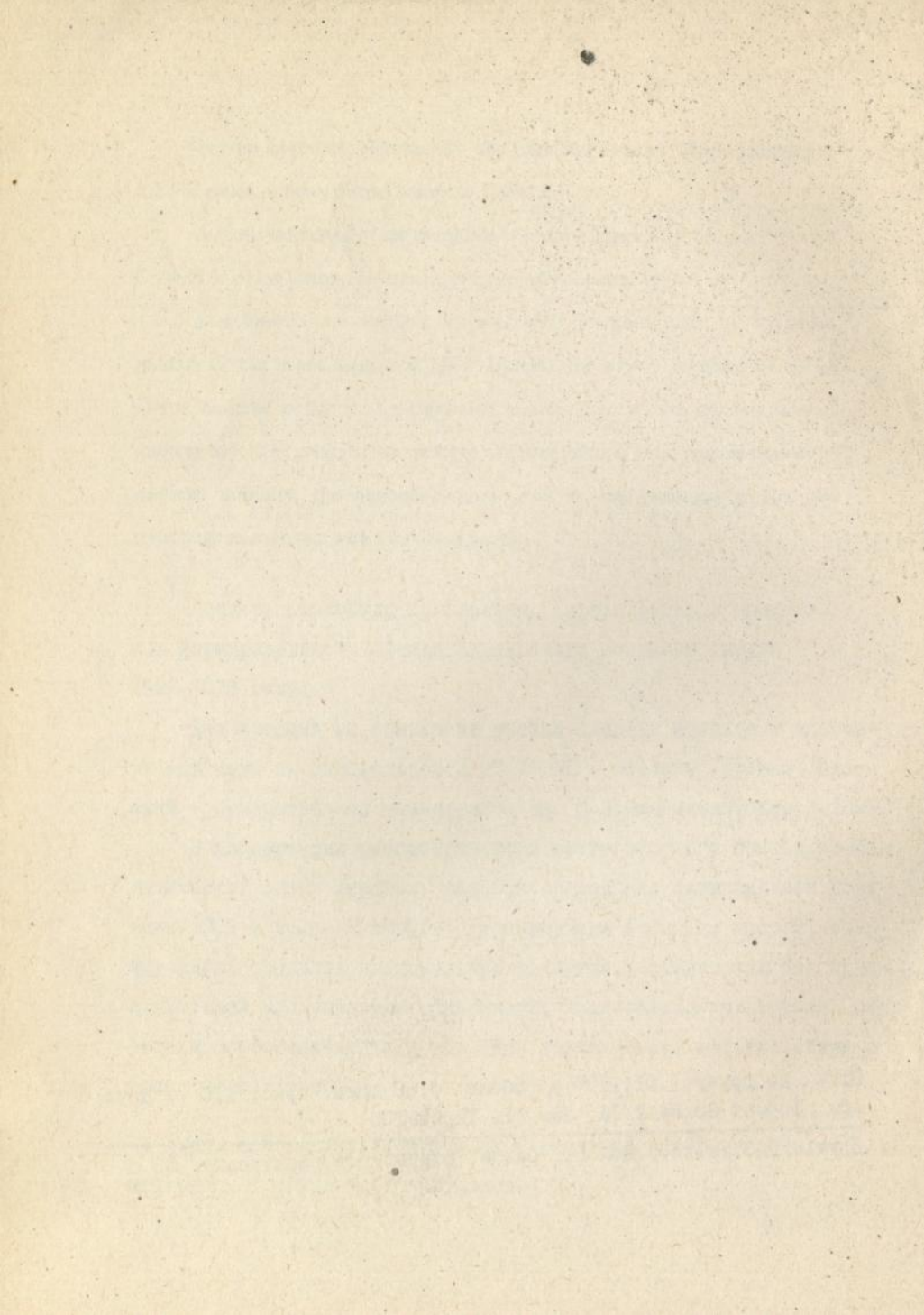
Диссертация на соискание ученой степени кандидата исторических наук по специальности 07.00.01 - История Украины, Одесский государственный университет им. И.И.Мечникова, Одесса, 1997.

В диссертации рассматривается место округа в социально-политической жизни Украины, вопросы проведения национальной политики СССР в войсках округа, украинизация воинских частей, военных школ, создание национальных воинских формирований из представителей национальных меньшинств, национально-культурная работа в многонациональных воинских коллективах, шефские связи с населением Украины.

Ключові слова: Український військовий округ, українізація, національні військові формування.

Підп. до друку 1.01.1997 р. Обсяг: 0,88 друк. арк.; 1,0 ум. друк.
арк. Формат 60x84 1/16. Зам. 1. Тираж 100.

Друк. УДАЗ ім. О.С.Попора. Одеса, Старопортофранківська, 61

4094

AB 36.708

AB 36.708

AMERICAN UNIVERSITY
WASHINGTON, D.C.

AMERICAN UNIVERSITY LIBRARY

AMERICAN UNIVERSITY
WASHINGTON, D.C.

AMERICAN UNIVERSITY LIBRARY
WASHINGTON, D.C.

1967 1968